

Świat kobiecego dworu w epoce nowożytnej — wprowadzenie

The World of the Ladies' Court in the Modern Era — Introduction

BOŻENA POPIOŁEK

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

bozena.popiolek@uken.krakow.pl

ORCID: 0000-0003-2545-5530

AGNIESZKA JAKUBOSZCZAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

jakubosz@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0002-5841-878X

Badania nad dworami kobiecymi, a w ślad za tym nad standardem życia magnaterii i szlachty, mają już swoją tradycję, nieustannie jednak budzą zainteresowanie, a wiele zagadnień wymaga pogłębionych badań i weryfikacji ustalonych już faktów.¹ Podejmując refleksję nad otoczeniem kobiecym w epoce wczesnonowożytnej, należy mieć na uwadze, iż problematykę tę rozwinęła przed laty Maria Bogucka, wskazując na liczne obszary aktywności

¹ Zagadnienia te podejmuje od dawna środowisko krakowskie pod kierunkiem prof. Bożeny Popiołek, które koncentruje się na różnych aspektach historii kobiet i funkcjonowaniu dworów kobiecych w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej. Zob. B. Popiołek, A. Penkała-Jastrzębska, *Badania nad dworami kobiecymi — stan obecny i perspektywy badawcze. Doświadczenia w ramach realizacji projektu: „Kobiety dwór szlachecki w Rzeczypospolitej w czasach saskich. Struktura, ludzie, kultura, funkcje”*, [w:] *Człowiek twórca historii*, t. 2: *Rzeczypospolita polsko-litewska w Europie wczesnonowożytnej*, red. C. Kukło i W. Walczak, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2024, s. 293-316. Zob. też: B. Popiołek, *Rytuały codzienności. Świat szlacheckiego dworu w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2022; *Monarchs' Court — Private Court. The Evolution of the Court Structure from the Middle Ages to the End of the 18th Century*, eds. by B. Popiołek, U. Kicińska, A. Penkała-Jastrzębska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2024.

kobiecej.² Wytyczone przez nią ścieżki badawcze kontynuowali kolejni historycy, poddając analizie coraz to nowe zagadnienia.³ Przedmiotem zainteresowania stało się zarówno otoczenie królowych⁴, jak i magnackich patronek⁵, nadal jednak brakuje odniesień do niewielkich środowisk dworskich niżej sytuowanych szlachcianek. Wątpliwości budzi także sama definicja dworu kobiecego w dawnej Polsce, proces kreacji otoczenia patronki, personalna obsada urzędów dworskich oraz kryteria doboru urzędników i służby.⁶ Istotne pozostają również realia funkcjonowania prywatnych dworów kobiecych

² Zob. m.in. M. Bogucka, *Kobieta w społeczeństwie polskim XVI-XVII wieku*, [w:] *Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 2: *Przemiany społeczne model rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Gdańsk — Toruń 1995, s. 3-15; *eadem*, *Białogłowa w dawnej Polsce. Kobieta w społeczeństwie polskim XVI-XVIII w. na tle porównawczym*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 1998; *eadem*, *Gorsza pleć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2005.

³ Zainteresowania literackie i epistolograficzne kobiet podejmowały: J. Partyka, *„Żona wyćwiczona”. Kobieta pisząca w kulturze XVI i XVII wieku*, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa 2004; A. Jakuboszczak, *Sarmacka dama. Barbara Sanguszkowa (1718–1791) i jej salon towarzyski*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2008; *Kobiece kręgi korespondencyjne w XVII–XIX wieku*, red. B. Popiołek, U. Kicińska, S. Słaby, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2016; Różnym dziedzinom kobiecej aktywności poświęcony jest tom: *Słynne kobiety w Rzeczypospolitej XVIII wieku*, red. A. Ročko, M. Górską, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2017.

⁴ Zob. np. K. Targosz, *Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi (1646–1667). Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych*, wyd. II, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2015; *eadem*, *Sawantki w Polsce XVII w. Aspiracje intelektualne kobiet ze środowisk dworskich*, Komitet Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1997; K. Kuras, *Dwór królowej Marii Leszczyńskiej. Ludzie, pieniądze i wpływy*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2018; *Courtiers and Court Life in Poland, 1386–1795*, ed. by B. Czwojdrak, Brepols Publishers NV, Tournhout 2024; *Monarchs’ Court — Private Court...*

⁵ Na przykład: A. Jakuboszczak, *Sarmacka dama. Barbara Sanguszkowa (1718–1791) i jej salon towarzyski*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2008; A. Słaby, *Rzędzicha oleszycka. Dwór Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej jako przykład patronatu kobiecego w czasach saskich*, Wydawnictwo LIBRON, Kraków 2014; *Izabela z Poniatowskich Branicka. Życie i działalność publiczna*, red. C. Kukło, Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział w Białymstoku, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2014; B. Popiołek, J.S. Nowak, *Wszyscy ludzie Elżbiety Sieniawskiej. Urzędnicy, oficjałści dworscy, rzemieślnicy, kupcy i artyści kasztelanowej krakowskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2023; A. Blinda, *Teofila z Jabłonowskich Sapieżyna. (1742–1816) Życie prywatne i działalność publiczna*, Księgarnia Akademicka, Katowice 2023.

⁶ Zob. B. Popiołek, *Rytuały codzienności...*; *eadem*, *Sługa pański. Uposażenie urzędników i służby dworskiej na dworach prywatnych w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, „Klio Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, t. 73 (4)/2024, s. 75-109; *Dwór kobiecy w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, red. B. Popiołek, A. Penkała-Jastrzębska, K. Pyzel, Wydawnictwo LIBRON — Filip Lohner, Kraków 2021; B. Popiołek, U. Kicińska, A. Penkała-Jastrzębska, *Kobiece dwór magnacki w Rzeczypospolitej w XVIII w. Ludzie, struktura, podstawy finansowe*, „Przegląd Historyczny”, T. CXVI, 2025, z. 1, s. 87-122.

— środki na ich utrzymanie, podejmowane inicjatywy ekonomiczne i artystyczne⁷, miejsce poszczególnych osób w hierarchii urzędniczej, klientalnej i służbowej⁸, a także relacje między mieszkańcami dworu. Bez sprawnego środowiska urzędniczo-klientalnego i wyspecjalizowanej służby niemożliwe byłoby funkcjonowanie tego rodzaju struktur, zwłaszcza dworów kobiecych.⁹ Relacje klientalno-patronackie, zwykle związane z zależnością polityczną, funkcjonowały w wielu sferach życia i były czynnikiem tyleż negatywnym, ograniczającym i korupcyjnym z punktu widzenia interesów publicznych państwa, co pozytywnym dla obu stron, oczekujących wzajemnej pomocy i wsparcia w realizacji rozmaitych celów prywatnych.

Szczególnie istotna wydaje się kwestia finansowego zaopatrzenia kobiecego dworu, gdyż nieskrępowany dopływ środków pozwalał nie tylko na utrzymanie dworu i dostatnie życie jego mieszkańców, ale również na realizację różnorodnych inicjatyw i przedsięwzięć, a nawet ekstrawagancji.¹⁰

⁷ B. Majewska-Maszkowska, *Mecenat artystyczny Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Warszawa 1976; W. Karkucińska, *Anna z Sanguszków Radziwiłłowa (1676–1746). Działalność gospodarcza i mecenat*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2000; A. Penkała-Jastrzębska, *Teresa Ossolińska ze Stadnickich (1717–1776). Przyczynek do badań aktywności wojewodziny wołyńskiej w drugiej połowie XVIII wieku*, „Res Historica”, nr 51, 2021, s. 253–288.

⁸ *Studies on Female Patronage in the 17th and 18th Centuries*, eds. by B. Popiołek, U. Kicińska, A. Penkała-Jastrzębska, A. Słaby, translation M. Dyl-Wąsik, P. Mierzwa, R. Rozumowski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2019; B. Popiołek, *Patrons and clients. The specificity of female clientelism in the Polish-Lithuanian Commonwealth at the turn of the seventeenth century. Research postulates*, „Theatrum Historiae”, 2019/24, Pardubice 2019, s. 55–70; *eadem*, *Dobrodziejki i klienci. Specyfika patronatu kobiecego i relacji klientalnych w czasach saskich*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2020; *eadem*, *Rytuały codzienności...*

⁹ Zob. A. Pośpiech, W. Tygielski, *Spółeczna rola dworu magnackiego XVII–XVIII wieku*, „Przegląd Historyczny” 1978, nr 2, s. 215–237; U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła: 1585–1640: mechanizmy patronatu*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2001; *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej, Zakład Historii Nowożytnej Instytutu Historii Uniwersytetu w Białymstoku, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2006; K. Kuras, *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2010; B. Popiołek, *Dobrodziejki i klienci...*

¹⁰ U. Kicińska, *Gospodarka rolna i hodowlana w dobrach kobiecych jako źródło finansowania dworów patronek*, [w:] *Człowiek twórcą historii. T. 2: Rzeczpospolita polsko-litewska w Europie wczesnonowożytnej*, red. C. Kukło, W. Walczak, Uniwersytet w Białymstoku, Edyta Wojciechowska-Jadczak E-BIT, Polskie Towarzystwo Historyczne. Zarząd Główny, Białystok 2024, s. 317–348; B. Popiołek, *Z poczucia piękna, z potrzeby posiadania. Kobiety świat rzeczy w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2024; *eadem*, „*Ekspens garderobna*”. *Zaopatrzenie dworu Izabeli z Poniatowskich Branickiej, kasztelanowej krakowskiej, w świetle dworskich ksiąg rachunkowych*, [w:] *II Symposium Branicianum. Elż-*

Niedostatek dokumentów wskazujących na konkretne ustalenia finansowe małżonków dotyczące tworzenia odrębnych dworów kobiecych, kryteriów doboru służby oraz jej utrzymania, a także roli współmałżonków w tym procesie, nadal nie pozwala na jednoznaczne rozstrzygnięcia.¹¹ Jednak wielość podejmowanych przez kobiety inicjatyw wskazuje na daleko idącą samodzielność ekonomiczną pań i ich znaczną przedsiębiorczość.¹²

Obszarem stałych wątpliwości i kontrowersji wśród historyków pozostaje ponadto ustalenie spójnej definicji życia codziennego jako kategorii historycznej i kulturowej¹³, stąd pytania o codzienność i niecodzienność świata dworskiego należą do najważniejszych zagadnień badawczych¹⁴, które Auto-

biety, Ludwika, Izabele — kobiety w przestrzeni publicznej i prywatnej w Rzeczypospolitej XVIII wieku, red. A. Danilczyk, P. Guzowski i W.F. Wilczewski, Białystok 2025, s. 105-120.

¹¹ B. Popiołek, J.S. Nowak, *op. cit.*, s. 9-146.

¹² Zob. np. U. Kicińska, *Beyond the Standards of the Epoch — The Phenomenon of Elżbieta Sieniawska née Lubomirska and Anna Katarzyna Radziwiłł née Sanguszko based on Selected Aspects of Their Economic Activities in Times of Political Unrest in the Saxon Era*, „Open Military Studies”, 2022, Vol. 2, iss. 1, s. 12-19; *eadem*, Powinności dworniczek w majątkach szlacheckich XVIII wieku: przykład dworu Anna Pauliny z Sapiehów Jabłonowskiej (zm. 1800), wojewodziny bractawskiej, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, 2024, Vol. 74, nr 4, s. 111-132; *eadem*, „Starać się o to będę we wszystkim za dosyć uczynić woli Dobrodziejki” — środowisko dworskie Zofii Marii z Sieniawskich Denhoffowej (zm. 1771), wojewodziny połockiej. Analiza na podstawie responsów zarządców dóbr, „Historia Slavorum Occidentis”, 3: 2025, s. 124-152; B. Popiołek, *Women's Households. Accounting Books and Household Notebooks as Sources of Knowledge on the Activities of Provincial Female Courts in the 18th Century Polish Lithuanian Commonwealth*, [w:] *Monarchs' Court — Private Court*, eds. B. Popiołek, U. Kicińska, A. Penkała-Jastrzębska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2024, s. 161-182.

¹³ Na przykład: H. Lefebvre, *Critique of Everyday Life*, t. 1-3, trans. by J. Moore, Verso Books, London — New York 2008; R. Sulima, *Antropologia codzienności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000; W. Kędzierzawski, *Codziennosc jako kategoria antropologiczna w perspektywie historii kultury*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009. Zob. też: A. Jakuboszczak, *Rodzina i rodzinność szlachcianek wielkopolskich w XVIII wieku. Perspektywa kobieca*, Instytut Historii UAM w Poznaniu, Poznań 2016; B. Popiołek, *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, wyd. II, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2018; *eadem*, *Rytuały codzienności. Świat szlacheckiego dworu w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2022; *The World of Things. Considerations on the Standard of Living and the Meaning of Movable Property in Polish-Lithuanian Commonwealth*, edited by B. Popiołek, U. Kicińska, A. Penkała-Jastrzębska, transl. N. Cisowska, K. Stankiewicz, A.P. Karpowicz, Wydawnictwo LIBRON, Kraków 2022, s. 13-34.

¹⁴ *Fêtes et divertissements à la cour*, sous la direction d'É. Caude, J. de La Gorce, B. Saule, Coédition Gallimard et Château de Versailles, Versailles 2016; *Dom — Przestrzeń domowa — Ludzie i rzeczy*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków 2018.

rzy niniejszego tomu starają się nakreślić w prezentowanych tekstach. Interesująco na tym tle przedstawiają się rozważania Franceski De Caprio, która poprzez ceremonialne przedstawienia podróży ślubnej królowej Ludwiki Marii Gonzagi do Polski próbuje uchwycić różnice pomiędzy codziennością a wydarzeniami nadzwyczajnymi na kobiecych dworach.¹⁵ Autorka zwraca przy tym uwagę na mechanizmy kształtujące symbolikę władzy królewskiej i ich performatywny charakter.¹⁶

Kobieca przestrzeń w dawnej Polsce była niezwykle różnorodna i wieloaspektowa, niezależnie od zajmowanej przez kobiety pozycji.¹⁷ Każda z grup — szlachcianki, mieszcanki czy chłopki — podlegała odmiennym systemom prawnym, determinującym codzienne działania i zachowania. W każdej jednak istniały uwarunkowania pozaprawne, które pozwalały kobietom podejmować aktywność wykraczającą poza formalnie przysługujące im prawa.¹⁸ Obszar działań kobiecych był niezwykle szeroki, choć zależny od kilku istotnych czynników, na które uwagę zwróciła już Maria Bogucka — pozycji społecznej i cywilnej kobiety, jej charakteru, zdolności mediacyjno-negocjacyjnych, zainteresowań oraz gotowości do działania. Na szczególną uwagę zasługuje aktywność polityczna, gospodarcza i kulturalna właścicielek dworów oraz ich mieszkanek. Zainteresowania bibliofilskie, literackie, teatralne, kolekcjonerskie czy podróżnicze stanowiły często główny obszar kobiecej działalności, o czym przekonują Autorzy tekstów zamieszczonych w niniejszym tomie. O kobiecych pasjach podróżniczych w rodzinie Rzewuskich inte-

¹⁵ Zob. niżej: F. De Caprio, *Ceremonial and the Representation of Female Queenship between exception and everyday life*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 23-32.

¹⁶ Por. K. Targosz, *Oprawa artystyczno-ideowa wjazdów weselnych trzech sióstr Habsburżanek* (Kraków 1592 i 1605, Florencja 1608), [w:] *Theatrum ceremoniale na dworze książąt i królów polskich*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Wydawnictwo: Zamek Królewski na Wawelu, Kraków 1999; R. Smisek, M. Kondrádová, *Habsburgowie i Michał Korybut Wiśniowiecki. Przyjazd arcyksiężniczki Eleonory Marii do Rzeczypospolitej w 1670 r. jako sposób komunikacji symbolicznej*, „Historia Slavorum Occidentis” 2015, 2; M. Skiba, *La principessa è molto bene compita: Anna Katarzyna Konstancja Vasa (1619–51) and failed dynastic networking*, [w:] *Frictions and Failures. Cultural Encounters in Crisis*, ed. A. Bues, Deutsches Historisches Institut Warschau. Quellen und Studien 34, Wiesbaden 2017; J. Pietrzak, *Ceremoniał wjazdu w epoce nowożytnej na przykładzie podróży Teresy Kunegundy Sobieskiej do Brukseli na przełomie 1694 i 1695 roku. Scenariusz i interpretacja uroczystości*, „Res Historica”, nr 45, 2018, s. 87-120.

¹⁷ Zob. *Kobieta i mężczyzna. Jedna przestrzeń — dwa światy*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Wydawnictwo DiG, Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Warszawa — Kraków 2015; C. Kukło, *Badania nad historią kobiet w Polsce XVI–XVIII wieku w latach 2011–2020. Niezmienna atrakcyjność, ale czy nowe pytania?*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”, nr 107, 2020, s. 13-57.

¹⁸ Zob. *Kobieta i mężczyzna. Jedna przestrzeń — dwa światy*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Warszawa — Kraków 2015; C. Kukło, *Badania nad historią kobiet...*

resując pisze toruński badacz Adam Kucharski, zwracając uwagę na znaczną mobilność kobiet.¹⁹ Zainteresowania różnymi aspektami dawnych podróży tego autora są powszechnie znane; warto przy tym odwołać się do jego ostatniej ważnej pracy poświęconej podróżom edukacyjnym rodziny Lubomirskich, w tym również licznym i aktywnym przedstawicielkom tego rodu.²⁰ Podobne zagadnienie podjęła Katarzyna Jagiełło-Jakubaszek, wskazując na artystyczne zainteresowania polskich podróżniczek odwiedzających Italię w czasach stanisławowskich.²¹ Warto wspomnieć, iż tematykę kobiecych podróży omówiła już wcześniej Małgorzata E. Kowalczyk, odkrywając tym samym kolejny obszar kobiecej aktywności w epoce nowożytnej.²² Interesujące i wieloaspektowe studium podróży kobiet w XVIII i na początku XIX wieku odnajdziemy również w monografii zredagowanej przez Agatę Ročko.²³

Z kolei Jarosław Dumanowski wprowadza czytelnika w skomplikowany świat zależności kulinarnych osiemnastowiecznych dworów magnackich, obowiązujących regulacji postnych i oświeceniowych praktyk żywieniowych, analizowanych na podstawie zwyczajów wypracowanych na dworze Joanny von Stein Lubomirskiej, chorążyny wielkiej koronnej.²⁴ Nie jest to pierwsza publikacja autora poświęcona problematyce żywienia i diety w dawnej Rzeczypospolitej. Badacz znany jest bowiem z licznych i niezwykle interesujących przedsięwzięć wydawniczych dotyczących staropolskich kulinariów i szeroko rozumianej kultury stołu.²⁵ Zagadnienie praktyk kulinarnych,

¹⁹ Zob. niżej: A. Kucharski, *Krajowe i zagraniczne podróże pań Rzewuskich na przestrzeni XVIII w. Różne wymiary mobilnej codzienności magnatek*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 33-47.

²⁰ U. Kicińska, *Political activity of widows as an example of shaping client dependencies in the second half of the seventeenth and eighteenth centuries*, „Theatrum Historiae” 2019, nr 24, s. 41-53; eadem, *„W tym osieroconym stanie...”*. Pozycja wdowy w społeczeństwie szlacheckim w Rzeczypospolitej (od schyłku XVII do połowy XVIII wieku), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2020.

²¹ Zob. niżej: K. Jagiełło-Jakubaszek, *Amatorka w podróży. O twórczości plastycznej Polek podróżujących po Italii w czasach stanisławowskich i w pierwszych dekadach XIX w.*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 49-59.

²² M.E. Kowalczyk, *Zagraniczne podróże Polek w epoce oświecenia*, Wydawnictwo LTW, Łomianki 2019.

²³ *Polski Grand Tour w XVIII i początkach XIX wieku*, red. A. Ročko, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2014.

²⁴ Zob. niżej: J. Dumanowski, *„Dla księżnej pani”. Oświecenie, post i praktyki żywieniowe w menu arystokratki z lat 1771–1780*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 139-150.

²⁵ Zob. seria wydawnicza Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie — Monumenta Poloniae Culinaria — obejmuje już 9 tomów, w tym większość autorstwa Jarosława Dumanowskiego np. Stanisław Czerniecki, *Compendium ferculorum albo zebranie potraw*, opracowanie i wstęp J. Dumanowski, Seria Monumenta Poloniae Culinaria, t. I, wyd. poprawione i uzu-

które stały się formą manifestacji potęgi królewskich i magnackich dworów jako „kulinarnych laboratoriów”, stanowi również przedmiot zainteresowania innych polskich historyków.²⁶

Niemniej ważną rolę w procesie kształtowania otoczenia dworskiego, kręgu rodzinnego i klientalnego odgrywały wszelkiego rodzaju upominki oraz cenne podarunki, które bywały narzędziem korupcji i pozyskiwania zwolenników. O roli podarunków i zakupów w budowaniu relacji epistolarnych, podkreślaniu ekspresji uczuć i nawiązywaniu kontaktów pisze Iwona Maciejewska w interesującym studium poświęconym Konstancji z Gnińskich Czapskiej (zm. 1757).²⁷ Literaturoznawczyni znana jest z licznych i cennych prac dotyczących m.in. rodziny Czapskich.²⁸

O szerokości zainteresowań intelektualnych, a także politycznych wpływach właścicielek dworów przekonuje tekst Moniki Łękawskiej, przedstawiającej niezwykle postać kasztelanowej krakowskiej Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej (ok. 1669–1729) oraz rozbudowaną sieć jej informatorów, szpiegów i gazeciarzy, zbierających dla niej cenne wiadomości o europejskim „theatrum mundi”²⁹. Informacje te stanowiły istotne narzędzie politycznych wyborów i intryg niezwykle przedsiębiorczej magnatki.³⁰

pełnione, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2021; *Zbiór dla kuchmistrza tak potraw jako ciast robienia wypisany roku 1757 dnia 24 lipca*, wydali i opracowali J. Dumanowski i S. Bułatowa, Seria Monumenta Poloniae Culinaris, t. VIII, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2021; *Przepisy Paula Tremo*, wydał i opracował J. Dumanowski, Seria Monumenta Poloniae Culinaris, t. IX, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2022.

²⁶ *The Power of Taste. Europe at the Royal Table*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2020; B. Popiołek, *Między kuchnią a spiżarnią. Magnackie rejestry wydatków kuchennych w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2025.

²⁷ Zob. niżej: I. Maciejewska, *Rola podarunków oraz dokonywanych zakupów w budowaniu epistolarnej ekspresji uczuć w listach wojewodziny pomorskiej Konstancji z Gnińskich Czapskiej (zm. 1757)*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 109–122.

²⁸ I. Maciejewska, *Między konwencją epistolarną a intymną relacją — obraz więzi rodzinnych w listach Konstancji z Gnińskich Czapskiej*, „Bibliotekarz Podlaski” 2023 (LVIII), nr 1, s. 299–315; eadem, „Gdybym Cię, moje Serce, za męża nie miała, żyć bym nie mogła”. Listy Magdaleny z Czapskich do Hieronima Florianiana Radziwiłła z lat 1744–1759, wstęp i oprac. I. Maciejewska i K. Zawilska, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2016.

²⁹ Zob. niżej: M. Łękawska, „Tu u dworu szepcą...” *Nowiny z dworów europejskich w polskojęzycznych gazetkach rękopiśmiennych w świetle prenumerat kasztelanowej krakowskiej Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej (zm. 1729)*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 61–73.

³⁰ B. Popiołek, *Królowa bez korony. Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej (ok. 1669–1729)*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 1996; A. Słaby, *op. cit.*; *Działalność Elżbiety Sieniawskiej. Polityka — gospodarka — kultura*, red. B. Popiołek, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, War-

Nieco odrębną kategorię stanowią teksty poświęcone wizerunkom aktywnych publicznie kobiet, ich różnorodnej działalności i ambitnym przedsięwzięciom, zarówno na polu rodzinnym, jak i w szerokim środowisku dworskim. Czeski historyk Jiří Wolf, dobrze znany w polskim środowisku naukowym, skierował swoją uwagę na wizerunek Ludmiły Teresy Clary-Aldringen (1641–1676), nakreślony w pamiętniku jej męża.³¹ Z kolei włoska historyczka Francesca Ceci odkrywa przed czytelnikami nowy obraz Marii Klementyny Sobieskiej, żony Jakuba III Stuarta, pretendenta do tronu angielskiego.³² Warto przy tym podkreślić, iż córka królewicza Jakuba Sobieskiego budzi ostatnio duże zainteresowanie wśród historyków europejskich.³³

Pierwszej polskiej metresie króla Augusta II Wettyna, Urszuli z Alten-Bokumów Lubomirskiej (1680–1743), żonie Jerzego Dominika Lubomirskiego, podstolego koronnego, poświęciła swój tekst Alina Barczyk.³⁴ Autorka, na tle biografii Lubomirskiej, powszechnie znanej jako „księżna cieszyńska”, przedstawia rolę, jaką odegrała ona na królewskim dworze, a także w kształtowaniu własnego otoczenia oraz trosce o liczne rezydencje i ogrody, zarówno zakupione samodzielnie, jak i nadane jej przez króla. W analizie wykorzystano interesujący materiał źródłowy w postaci rejestrow i inwentarzy ruchomości.

szawa 2020; Elżbieta Sieniawska. *Królowa bez korony*, red. K. Morawski, K. Pyzel, katalog wystawy, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2020.

³¹ Zob. niżej: J. Wolf, *A portrait of the life of Lidmila Teresa Clary-Aldringen (1641–1676), as described in her husband's diary from [1671] 1675–1676*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 75–86. Por. m.in. J. Wolf, *Obraz dítěte v měšťanských zápiscích českého baroka — Andreas Augustin Fiedler, Jan Malkovský, Jan Procházka*, [w:] *W kręgu rodziny epok dawnych — Dzieciństwo*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, s. 385–396; *idem, Farář a jeho matka v barokních Čechách. Heuristická sonda do mentality katolických kněží v XVII a XVIII století*, [w:] *Kobieta i mężczyzna...*, s. 357–368; *idem, MANUSCRIPTA OSSECENSIA. Barokní rukopisy z bývalého cisterciáckého kláštera v Oseku, kontext a soupis*, Regionální muzeum v Teplicích, Teplice 2024.

³² Zob. niżej: F. Ceci, *New Images of Maria Clementina Sobieska Stuart in Rome*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 123–137.

³³ E. Corp, *The Stuarts in Italy, 1719–1766. A Royal Court in Permanent Exile*, Cambridge University, Cambridge, Cambridge — New York 2011; A. Markuszewska, *And all this because of “the weakness of your sex.” The marital vicissitudes of Maria Klementyna Sobieska Stuart, wife of the Old Pretender to the English throne*, [w:] *Frictions and failures. Cultural encounters in crisis*, edited by Almut Bues, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2017, s. 163–177; *eadem, W cieniu korony. Muzyka w polityce Jakuba III Stuarta i jego żony Marii Klementyny Sobieskiej w Rzymie (1719–1735)*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2024. Zob. też A. Skrzypiet, S. Juceczka, *Maria Klementyna Sobieska, królowa i Służebnica Boża*, Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2022.

³⁴ A. Barczyk, *Urszula von Altenbockum (Lubomirska) — faworyta Augusta II Mocnego i właścicielka pałacyku w Neschwitz*, „Sensus Historiae”, 63, 2026 (02), s. 87–107.

Zebrane w niniejszym numerze „Sensus Historiae” teksty stanowią ważny przyczynek do badań nad dziejami i rolą kobiecych dworów oraz ich patronek w epoce wczesnonowożytnej.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The Authors declare that there was no conflict of interest in this study.

AUTHOR'S CONTRIBUTION: The Authors are solely responsible for the conceptualization and preparation of the article.

Literatura:

- Augustyniak U., *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła: 1585–1640: mechanizmy patronatu*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2001.
- Barczyk A., *Urszula von Altenbockum (Lubomirska) — faworyta Augusta II Mocnego i właścicielka pałacyku w Neschwitz*, „Sensus Historiae”, 63, 2026 (02), s. 87-107.
- Blinda A., *Teofila z Jabłonowskich Sapieżyna. (1742–1816) Życie prywatne i działalność publiczna*, Księgarnia Akademicka, Katowice 2023.
- Bogucka M., *Białogłowa w dawnej Polsce. Kobieta w społeczeństwie polskim XVI–XVIII w. na tle porównawczym*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 1998.
- Bogucka M., *Gorsza płeć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2005.
- Bogucka M., *Kobieta w społeczeństwie polskim XVI–XVII wieku*, [w:] *Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 2: *Przemiany społeczne model rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Gdańsk — Toruń 1995, s. 3-15.
- Ceci F., *New Images of Maria Clementina Sobieska Stuart in Rome*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 123-137.
- Corp E., *The Stuarts in Italy, 1719–1766. A Royal Court in Permanent Exile*, Cambridge University, Cambridge, Cambridge — New York 2011.
- Courtiers and Court Life in Poland, 1386–1795*, ed. by B. Czwojdrak, Brepols Publishers NV, Tournhout 2024.
- Czerniecki S., *Compendium ferculorum albo zebranie potraw*, opracowanie i wstęp J. Dumanowski, t. I, wyd. poprawione i uzupełnione, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2021.
- Człowiek twórca historii*, t. 2: *Rzeczpospolita polsko-litewska w Europie wczesnonowożytnej*, red. C. Kukło i W. Walczak, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2024.
- De Caprio F., *Ceremonial and the Representation of Female Queenship between exception and everyday life*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 23-32.
- Dom — Przestrzeń domowa — Ludzie i rzeczy*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków 2018.

- Dumanowski J., „*Dla księżnej pani*”. *Oświecenie, post i praktyki żywieniowe w menu arystokratki z lat 1771–1780*, „*Sensus Historiae*” 63, 2026 (02), s. 139-150.
- Dwór kobiety w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, red. B. Popiołek, A. Penkała-Jastrzębska, K. Pyzel, Wydawnictwo LIBRON — Filip Lohner, Kraków 2021.
- Działalność Elżbiety Sieniawskiej. Polityka — gospodarka — kultura*, red. B. Popiołek, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2020.
- Elżbieta Sieniawska. Królowa bez korony*, red. K. Morawski, K. Pyzel, katalog wystawy, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2020.
- Fêtes et divertissements à la cour, sous la direction d'É. Caude, J. de La Gorce, B. Saule*, Coédition Gallimard et Château de Versailles, Versailles 2016.
- Frictions and failures. Cultural encounters in crisis*, edited by Almut Bues, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2017.
- Izabela z Poniatowskich Branicka. Życie i działalność publiczna*, red. C. Kukło, Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział w Białymstoku, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2014.
- Jagiello-Jakubaszek K., *Amatorka w podróży. O twórczości plastycznej Polek podróżujących po Italii w czasach stanisławowskich i w pierwszych dekadach XIX w.*, „*Sensus Historiae*” 63, 2026 (02), s. 49-59.
- Jakuboszczak A., *Rodzina i rodzinność szlachcianek wielkopolskich w XVIII wieku. Perspektywa kobieca*, Instytut Historii UAM w Poznaniu, Poznań 2016.
- Jakuboszczak A., *Sarmacka dama. Barbara Sanguszkowa (1718–1791) i jej salon towarzyski*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2008.
- Karkucińska W., *Anna z Sanguszków Radziwiłłowa (1676–1746). Działalność gospodarcza i mecenat*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2000.
- Kędzierzawski W., *Codziennosc jako kategoria antropologiczna w perspektywie historii kultury*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009.
- Kicińska U., „*Starać się o to będę we wszystkim za dosyć uczynić woli Dobrodziejki*” — środowisko dworskie Zofii Marii z Sieniawskich Denhoffowej (zm. 1771), wojewodziny połockiej. Analiza na podstawie responsów zarządców dóbr, „*Historia Slavorum Occidentis*”, 3: 2025, s. 124-152.
- Kicińska U., „*W tym osieroconym stanie...*”. *Pozycja wdowy w społeczeństwie szlacheckim w Rzeczypospolitej (od schyłku XVII do połowy XVIII wieku)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2020.
- Kicińska U., *Beyond the Standards of the Epoch — The Phenomenon of Elżbieta Sieniawska Née Lubomirska and Anna Katarzyna Radziwiłł née Sanguszek based on Selected Aspects of Their Economic Activities in Times of Political Unrest in the Saxon Era*, „*Open Military Studies*”, 2022, Vol. 2, iss. 1, s. 12-19.
- Kicińska U., *Gospodarka rolna i hodowlana w dobrach kobiecych jako źródło finansowania dworów patronek*, [w:] *Człowiek twórcą historii. T. 2: Rzeczpospolita polsko-litewska w Europie wczesnonowożytnej*, red. C. Kukło, W. Walczak, Uniwersytet w Białymstoku, Edyta Wojciechowska-Jadczak E-BIT, Polskie Towarzystwo Historyczne. Zarząd Główny, Białystok 2024, s. 317-348.

- Kicińska U., *Political activity of widows as an example of shaping cliental dependencies in the second half of the seventeenth and eighteenth centuries*, „Theatrum Historiae” 2019, nr 24, s. 41-53.
- Kicińska U., *Powinności dworniczek w majątkach szlacheckich XVIII wieku: przykład dworu Anna Pauliny z Sapiechów Jabłonowskiej (zm. 1800), wojewodztwo bra-cławskie*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, 2024, Vol. 74, nr 4, s. 111-132;
- Kicińska U., *Powinności dworniczek w majątkach szlacheckich XVIII wieku: przykład dworu Anna Pauliny z Sapiechów Jabłonowskiej (zm. 1800), wojewodztwo bra-cławskie*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, 2024, Vol. 74, nr 4, s. 111-132.
- Kobiece kręgi korespondencyjne w XVII–XIX wieku*, red. B. Popiołek, U. Kicińska, S. Słaby, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2016.
- Kobieta i mężczyzna. Jedna przestrzeń — dwa światy*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Wydawnictwo DiG, Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Warszawa — Kraków 2015.
- Kowalczyk M. E., *Zagraniczne podróże Polek w epoce oświecenia*, Wydawnictwo LTW, Łomianki 2019.
- Kucharski A., *Krajowe i zagraniczne podróże pań Rzewuskich na przestrzeni XVIII w. Różne wymiary mobilnej codzienności magnatek*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 33-47.
- Kukło C., *Badania nad historią kobiet w Polsce XVI–XVIII wieku w latach 2011–2020. Niezmienna atrakcyjność, ale czy nowe pytania?* „Acta Universitatis Lodzian-sis. Folia Historica”, nr 107, 2020, s. 13-57.
- Kuras K., *Dwór królowej Marii Leszczyńskiej. Ludzie, pieniądze i wpływy*, Towarzy-stwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2018.
- Kuras K., *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2010.
- Lefebvre H., *Critique of Everyday Life*, t. 1-3, trans. by J. Moore, Verso Books, London — New York 2008.
- Łękańska M., „*Tu u dworu szepcą...*” *Nowiny z dworów europejskich w polskojęzycz-nych gazetkach rękopiśmiennych w świetle prenumerat kasztelanowej krakow-skiej Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej (zm. 1729)*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 61-73.
- Maciejewska I., „*Gdybym Cię, moje Serce, za męża nie miała, żyć bym nie mogła*”. *Li-sty Magdaleny z Czapskich do Hieronima Floriana Radziwiłła z lat 1744–1759*, wstęp i oprac. I. Maciejewska i K. Zawilska, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2016.
- Maciejewska I., *Między konwencją epistolarną a intymną relacją — obraz więzi ro-dzinnych w listach Konstancji z Gnińskich Czapskiej*, „Bibliotekarz Podlaski” 2023 (LVIII), nr 1, s. 299-315.
- Maciejewska I., *Rola podarunków oraz dokonywanych zakupów w budowaniu episto-larnej ekspresji uczuć w listach wojewodziny pomorskiej Konstancji z Gnińskich Czapskiej (zm. 1757)*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 109-122.

- Majewska-Maszkowska B., *Mecenat artystyczny Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Warszawa 1976.
- Markuszczyńska A., *And all this because of "the weakness of your sex." The marital vicissitudes of Maria Klementyna Sobieska Stuart, wife of the Old Pretender to the English throne*, [w:] *Frictions and failures. Cultural encounters in crisis*, edited by Almut Bues, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2017, s. 163-177.
- Markuszczyńska A., *W cieniu korony. Muzyka w polityce Jakuba III Stuarta i jego żony Marii Klementyny Sobieskiej w Rzymie (1719–1735)*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2024.
- Monarchs' Court—Private Court. The Evolution of the Court Structure from the Middle Ages to the End of the 18th Century*, eds. by B. Popiołek, U. Kicińska, A. Penkała-Jastrzębska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2024.
- Partyka J., *„Żona wyćwiczona”. Kobieta pisząca w kulturze XVI i XVII wieku*, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa 2004.
- Patroni i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej, Zakład Historii Nowożytnej Instytutu Historii Uniwersytetu w Białymstoku, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2006.
- Penkała-Jastrzębska A., *Teresa Ossolińska ze Stadnickich (1717–1776). Przyczynek do badań aktywności wojewodziny wołyńskiej w drugiej połowie XVIII wieku*, „Res Historica”, nr 51, 2021, s. 253-288.
- Pietrzak J., *Ceremoniał wjazdu w epoce nowożytnej na przykładzie podróży Teresy Kunegundy Sobieskiej do Brukseli na przełomie 1694 i 1695 roku. Scenariusz i interpretacja uroczystości*, „Res Historica”, nr 45, 2018, s. 87-120.
- Polski Grand Tour w XVIII i początkach XIX wieku*, red. A. Ročko, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2014.
- Popiołek B., *„Ekspens garderobna”. Zaopatrzenie dworu Izabeli z Poniatowskich Branickiej, kasztelanowej krakowskiej, w świetle dworskich ksiąg rachunkowych*, [w:] *II Symposium Branicianum. Elżbiety, Ludwiki, Izabele — kobiety w przestrzeni publicznej i prywatnej w Rzeczypospolitej XVIII wieku*, red. A. Danilczyk, P. Guzowski i W.F. Wilczewski, Białystok 2025, s. 105-120.
- Popiołek B., *Dobrodziejki i klienci. Specyfika patronatu kobiecego i relacji klientalnych w czasach saskich*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2020.
- Popiołek B., *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, wyd. II, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2018.
- Popiołek B., *Królowa bez korony. Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej (ok. 1669–1729)*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 1996.

- Popiołek B., *Między kuchnią a spiżarnią. Magnackie rejestry wydatków kuchennych w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2025.
- Popiołek B., *Patrons and clients. The specificity of female clientelism in the Polish-Lithuanian Commonwealth at the turn of the seventeenth century. Research postulates*, „Theatrum Historiae”, 2019/24, Pardubice 2019, s. 55-70.
- Popiołek B., *Rytuały codzienności. Świat szlacheckiego dworu w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2022.
- Popiołek B., *Sługa pański. Uposażenie urzędników i służby dworskiej na dworach prywatnych w XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej*, „Klio Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, t. 73 (4)/2024, s. 75-109.
- Popiołek B., *Women's Households. Accounting Books and Household Notebooks as Sources of Knowledge on the Activities of Provincial Female Courts in the 18th Century Polish Lithuanian Commonwealth*, [w:] *Monarchs' Court—Private Court. The Evolution of the Court Structure from the Middle Ages to the End of the 18th Century*, eds. by B. Popiołek, U. Kicińska, A. Penkała-Jastrzębska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2024, s. 161-182.
- Popiołek B., *Z poczucia piękna, z potrzeby posiadania. Kobiety świat rzeczy w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 20204.
- Popiołek B., A. Penkała-Jastrzębska, *Badania nad dworami kobiecymi — stan obecny i perspektywy badawcze. Doświadczenia w ramach realizacji projektu: „Kobiety dwór szlachecki w Rzeczypospolitej w czasach saskich. Struktura, ludzie, kultura, funkcje”*, [w:] *Człowiek twórca historii*, t. 2: *Rzeczpospolita polsko-litewska w Europie wczesnonowożytnej*, red. C. Kukło i W. Walczak, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2024, s. 293-316.
- Popiołek B., J.S. Nowak, *Wszyscy ludzie Elżbiety Sieniawskiej. Urzędnicy, oficjaliści dworscy, rzemieślnicy, kupcy i artyści kasztelanowej krakowskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2023.
- Popiołek B., U. Kicińska, A. Penkała-Jastrzębska, *Kobiety dwór magnacki w Rzeczypospolitej w XVIII w. Ludzie, struktura, podstawy finansowe*, „Przegląd Historyczny”, T. CXVI, 2025, z. 1, s. 87-122.
- Pośpiech A., W. Tygielski, *Spółeczna rola dworu magnackiego XVII–XVIII wieku*, „Przegląd Historyczny” 1978, nr 2, s. 215-237.
- Przepisy Paula Tremo*, wydał i opracował J. Dumanowski, Seria Monumenta Poloniae Culinaria, t. IX, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2022.
- Skiba M., *La principessa è molto bene compita: Anna Katarzyna Konstancja Vasa (1619–51) and failed dynastic networking*, [w:] *Frictions and Failures. Cultural Encounters in Crisis*, ed. A. Bues, Deutsches Historisches Institut Warschau. Quellen und Studien 34, Wiesbaden 2017.

- Skrzypietz A., S. Jujeczka, *Maria Klementyna Sobieska, królowa i Służebnica Boża*, Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2022.
- Słaby A., *Rządzicha oleszycka. Dwór Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej jako przykład patronatu kobiecego w czasach saskich*, Wydawnictwo LIBRON, Kraków 2014.
- Słynne kobiety w Rzeczypospolitej XVIII wieku*, red. A. Ročko, M. Górską, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2017.
- Smíšek R., M. Kondrádová, *Habsburgowie i Michał Korybut Wiśniowiecki. Przyjazd arcyksiężniczki Eleonory Marii do Rzeczypospolitej w 1670 r. jako sposób komunikacji symbolicznej*, „Historia Slavorum Occidentis” 2015, 2.
- Stanisław Czerniecki, *Compendium ferculorum albo zebranie potraw*, opracowanie i wstęp J. Dumanowski, Seria Monumenta Poloniae Culinaris, t. I, wyd. poprawione i uzupełnione, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2021.
- Studies on Female Patronage in the 17th and 18th Centuries*, eds. by B. Popiołek, U. Kicińska, A. Penkała-Jastrzębska, A. Słaby, translation M. Dyl-Wąsik, P. Mierzwa, R. Rozumowski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2019.
- Sulima R., *Antropologia codzienności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
- Targosz K., *Oprawa artystyczno-ideowa wjazdów weselnych trzech siostr Habsburżanek (Kraków 1592 i 1605, Florencja 1608)*, [w:] *Theatrum ceremoniale na dworze książąt i królów polskich*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Wydawnictwo: Zamek Królewski na Wawelu, Kraków 1999.
- Targosz K., *Sawantki w Polsce XVII w. Aspiracje intelektualne kobiet ze środowisk dworskich*, Komitet Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1997.
- Targosz K., *Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi (1646–1667). Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych*, wyd. II, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2015.
- The Power of Taste. Europe at the Royal Table*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2020.
- The World of Things. Considerations on the Standard of Living and the Meaning of Movable Property in Polish-Lithuanian Commonwealth*, edited by B. Popiołek, U. Kicińska, A. Penkała-Jastrzębska, N. Cisowska, K. Stankiewicz, A.P. Karłowicz, Wydawnictwo LIBRON, Kraków 2022.
- W kręgu rodziny epok dawnych — Dzieciństwo*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Wydawnictwo DIG, Warszawa 2014
- Wolf J., *A portrait of the life of Lidmila Teresa Clary-Aldringen (1641–1676), as described in her husband's diary from [1671] 1675–1676*, „Sensus Historiae” 63, 2026 (02), s. 75–86.
- Wolf J., *Farář a jeho matka v barokních Čechách. Heuristická sonda do mentality katolických kněží v XVII a XVIII století*, [w:] *Kobieta i mężczyzna. Jedna przestrzeń — dwa światy*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Wydaw-

- nictwo DiG, Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Warszawa — Kraków 2015, s. 357-368.
- Wolf J., *MANUSCRIPTA OSSECENSIA. Barokní rukopisy z bývalého cisterciáckého kláštera v Oseku, kontext a soupis*, Regionální muzeum v Teplicích, Teplice 2024.
- Wolf J., *Obráz dítěte v měšťanských zápiscích českého baroka* — Andreas Augustin Fiedler, Jan Malkovský, Jan Procházka, [w:] *W kręgu rodziny epok dawnych — Dzieciństwo*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Wydawnictwo DIG, Warszawa 2014, s. 385-396.
- Zbiór dla kuchmistrza tak potraw jako ciast robienia wypisany roku 1757 dnia 24 lipca*, wydali i opracowali J. Dumanowski i S. Bułatowa, Seria Monumenta Poloniae Culinaris, t. VIII, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2021.

Autorki:

BOŻENA POPIOŁEK — prof. dr hab., historyk, kierownik Katedry Historii Nowożytnej w Instytucie Historii i Archiwistyki UKEN w Krakowie, dyrektor Centrum Badań nad Kulturą i Mentalnością Dawnej Polski. Autorka licznych publikacji poświęconych historii kultury i mentalności epoki saskiej, laureatka wielu nagród za działalność naukową i kierownik projektów naukowych. Obecnie realizuje grant finansowany przez Narodowe Centrum Nauki UMO nr 2021/41/B/HS3/00253 pt. *Kobiety dwór szlachecki w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej w czasach saskich. Struktura, ludzie, kultura, funkcje*.

AGNIESZKA JAKUBOSZCZAK — dr hab., prof. UAM, historyczka, wykłada na Wydziale Historii Uniwersytetu in. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Specjalizuje się w historii kobiet oraz obyczajów i życia codziennego (zwłaszcza w XVIII wieku). Zajmuje się również historią stosunków polsko-francuskich w epoce nowożytnej. Najważniejsze prace: *Sarmacka dama. Barbara Sanguszkowa (1718–1791) i jej salon towarzyski*, Poznań 2008; *Rodzina i rodzinność szlachcianek wielkopolskich w XVIII wieku. Perspektywa kobieca*, Poznań 2016. Współredaktorka monografii zbiorowych, autorka tekstów naukowych i popularnonaukowych.

